

מרן הגאון

הרב יצחק נסים

ראשון לציון, הרב הראשי לישראל

בשאלת גיל הפרישה בסנהדרין ובדיינים

א

הרמב"ם בהל' סנהדרין (פ"ב ה"ג) כתב: „אין מעמידין בכל הסנהדרין לא זקן מופלג בשנים ולא סריס מפני שיש בהם אכזריות ולא מי שאין לו בנים כדי שיהא רחמן". והוא ברייתא בפ"ד סנהדרין (דף ל"ו) וז"ל: „אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים". וכתב הלח"מ שמ"ש הרמב"ם „זקן מופלג בשנים" הוא כדי שלא לסתור את דברי רבי יוחנן בסנהדרין י"ז שאמר: „אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי זקנה", והרמב"ם הזכיר זאת בסמוך בהל' ר', „וצריך להשתדל שיהיו כולם בעלי שיבה". מדברי הלח"מ נראה ברור שהרמב"ם מפרש „בעלי זקנה" שאמר ר' יוחנן, היינו זקנים ממש. לע"ד לשון „בעלי" זקנה, נראה יותר לפרשו כמ"ש רבינו יונה בחידושו, „דלאו היינו זקנים ממש אלא לאפוקי בחורים דכשם שאין מושיבין זקן מפני צער גידול בנים כך אין מושיבין בחורים מפני שעדיין לא ידעו בצער גידול בנים". וי"ל שהרמב"ם נמי מפרש כן את דברי ר"י וס"ל שאין זה אלא לכתחילה, ואעפ"כ מפרש „זקן" האמור בברייתא הנ"ל, זקן מופלג בשנים משום דס"ל שדוקא זקן מופלג בשנים הוא דאתי למדת אכזריות, והיינו שהגיע לשיבה ממש⁽¹⁾. עיין הרמב"ם בפ"ו מהל' ת"ת ה"ט וטור יו"ד סי' רמ"ד ובב"י שם,

(1) בנקיטת הורמנא דמרן הגהמ"ח שליט"א:

ע"י מאירי סנהדרין (ד. פרנקפורט עמ' 55) שכתב בזה וז"ל: „ושהיו בעלי זקנה בינונית לא זקנה מופלגת. לשון זה נוטה לפי' הלח"מ ברמב"ם, שזה עפ"י מ"ש ר' יוחנן בגמרא, ופירשו לענין „זקנה בינונית". וגם דברי רבינו יונה ניתנים להתפרש כך, שמ"ש „בחורים" ודאי אין הכוונה לאלה שאין להם עדיין ילדים, שזה מפורש בברייתא סנהדרין ל"ו: אלא אפילו כשיש להם ילדים אלא שלא ידעו עדיין בצער גידולם, שבא ברוב השנים. וכ"נ גם ברמב"ם שאל"כ מש"כ בה"ו „בעלי שיבה" אין לו מקור מפורש. אכן כ"ז ודאי אינו אלא דין לכתחלה, וכלשון הרמב"ם בזה „וצריך להשתדל" שהרי בירושלמי א"ר אבהו בשם ר' יוחנן פחות מבן עשרים כשר לדין דיני ממונות ואינו כשר לדי"נ. ואם זקנה בינונית הוא לעיכובא, מ"ל להזכיר בפחות מבן עשרים שאינו כשר לדי"נ.

וע"ע במאירי להלן (עמ' 164) לענין שאין מושיבים זקן מופלג שפי' הדברים: זקן זה דוקא שאינו מוליד, שאם הוא מוליד לא שכה צער גידול בנים. ומכאן, שאין זה תלוי כ"כ בגיל, אלא בעיקר במידת חזק הגוף ותשישותו. ומקור לזה נ' שלמד המאירי מהמשנה הוריות ד: לפי הגירסא שבש"ס זקן שאינו ראוי לבנים, ומפרש שזהו מ"ש בברייתא שאין

דמוסלג בזקנה היינו בן שבעים, ו"ל שמוסלג בשנים נמי היינו בן שבעים. וראיתי בס' „מעיל שמואל" להרב חיים שמואל פלורנטיין, בהגהותיו על הרמב"ם (דף ל"ו) שנסתפק אם דוקא לכתחילה אין מעמידין בסנהדרין זקן מוסלג בשנים, אבל אם היה כבר יושב בסנהדרין והפליג בזקנה אין מסלקין אותו, או דילמא ה"ה אם הזקין והפליג בזקנה בהיותו בסנהדרין דמסלקין אותו. והניח זה בצ"ע ולימוד. ולע"ד אע"פ דבברייתא והרמב"ם נקטו בלשון דמשמע לכתחילה, הנה מהטעם שאמרו בזה שהוא משום אכזריות וכמ"ש הרמב"ם עצמו, נראה לכאורה דה"ה אם נזדקן בהיותו בסנהדרין דמסלקין אותו, דבעינן שכל היושבים בסנהדרין יהיו רחמנים משום והצילו העדה. ועיין בש"ת הרשב"א (חלק ר' סי' קצ"א) שהרב השואל נסתפק בספקו של הרב „מעיל שמואל" הנ"ל והשיב לו הרשב"א: „נ"ל דכל שהוא תלוי בסבה כל שישנה לסבה ענין נגרר אחר הסבה, וסבת הזקנה האכזריות ולפיכך אין מושיבין אותו אחר שנזדקן בדין של סנהדרין שהרי נתחדשה לו הסבה הגורמת וכן נראה לכאורה מלשון רש"י ז"ל שכתב, זקן שכבר שכח צער גידול בנים ואינו רחמני וסריס נמי אע"פ שנסתיר עכשיו מסלקין אותו כן נ"ל". וכמרכן כתב רבינו יונה בחדושי: „נ"ל דכשם שאין מושיבים זקן בסנהדרין, כך אם היה זקן מסלקין אותו שהרי אינו יכול לדון דיני נפשות, לפיכך אין מושיבין אותו". ומסתמות דבריהם נראה שמשגיג לזקנה מסלקין אותו, שלא כמ"ש הרמב"ם דדוקא זקן מוסלג בשנים.

אלא שבהלכות כלי המקדש (פ"ד הכ"א) כתב הרמב"ם, „אין מורידין לעולם משררה בקרב ישראל אלא אם סרח". וכ"כ בתשובה שהביא הרדב"ן (ח"ה סי' ב"א ע"ח), „אין מורידין אדם מקדושתו מסנהדרי גדולה ועד חזן הכנסת אלא א"כ עבר עבירה בפרהסיא". ובפירוש המשנה סוף מנחות כתב: „מיסודי תורתנו שכל העולה במעלה ממעלות התורה אין מורידין אותו לעולם אלא בסיבה שיתחייב מחמתה להורידו שמעלין בקודש ולא מורידין". מכאן דאם הזקין בהיותו בסנהדרין אין מורידים אותו. וכן מצאתי אה"כ שכ"כ בפשיטות ה„חסדי דוד" (בפ"ו דסנהדרין דף ס"ו ע"ג) ע"ד הברייתא הנ"ל וז"ל: „ופשוט דר"ל דאין מושיבין אותם לכתחלה בסנהדרין אבל כשהזקינן בסנהדרין והפליגו בזקנה אין מורידין אותם משום מעלין בקודש וא"מ וכ"כ ז"ל". ויש לתמוה לכאורה על ר"י והרשב"א שכתבו שאם נזדקן בהיותו בסנהדרין דמורידין אותו שהרי קי"ל מעלין בקודש וא"מ. ועיין ש"ת הריב"ש סי' רע"א וש"ע י"ד ס"ס רמ"ה. אלא שמדברי רש"י פ"ק דהוריות (דף ד' ד"ה „או שלא היה") דכתב, „א"נ זקן או שלא היה לו בנים היה, לכך נתמנה אחר במקומו", מפורש יוצא דס"ל כמ"ש ר"י והרשב"א דגם אם הזקין בהיותו בסנהדרין דמורידין אותו. ולכאורה טעמא בעי, דהרי קי"ל מעב"ק וא"מ, וסבור הייתי לומר

מושיבים זקן. דהיינו זקן מוסלג שאינו ראוי להוליד וע"י רש"ש שם מש"כ בחילוקי הגירסאות. אכן גירסת הרמב"ם בפיה"מ שם היא כנראה „זקן שלא ראה בנים", אך גירסא זו קשה. והגירסא בר"מ ה' שגגות אינה ברורה עי"ש בהגהה. ועי"ש עוד בלח"מ ומש"כ ברש"י. וע"ע להלן בדבריינו.

הקורן

דשינוי זה שמתהווה במהותו וטבעו של האדם בימי זקנותו, שבא למדת האכזריות, וכמרכ' הסריס ומי שאין לו בנים שבהם מדה זו, שהפיסול הוא בגופם, לא אמרינן מעלין בקודש וא"מ ולא נאמר כלל זה אלא לענין חששות חיצוניים שאינם בגוף האדם. וכן ראיתי ב„שבות יעקב“ (ח"א סי' כ"ט) שכתב דבפסולי הגוף לא אמרינן מעב"ק וא"מ. ראה שם שהביא תשובת הרשב"א הנ"ל שהיתה בידו מאוצר ספרי מחותנו הגר"ד אופנהיים וכתב: „ואל תתמה ע"ז למאוס כ"כ בזקן והלא בישישים חכמה ואורך ימים תבונה והרי הרמב"ם בהל' כה"מ כתב אין מורדין לעולם משררה שבקרב ישראל אלא אם סרח, האי כללא ל"ד דהא כהן שנולד בו מום וכן הזקן שהגיע להיות רותת ורועד וכה"ג אינו עובד שוב, אלא דכל שנולד סבה בגופו אינו בכלל זה“. ויש לתמה על „חסדי דוד“ הנ"ל שכתב בפשיטות דאם הזקין בהיותו בסנהדרין דאין מורדין אותו ושכתב, „וכ"כ ז"ל“ ולא פירש מי הם שכתבו כן היפך רש"י והרמב"ם, ר"י והרשב"א⁽²⁾.

(2) ברש"י שם במ"ש במשנה, "או זקן שאינו ראוי לבנים" כ' וזל: קש"ל מפני מלא אינו ראוי להוראה. ועי' לח"מ הג"ל פ"ג משגגות שפי' דבריו בדוחק ואי"ל. ועי' מלא הרועים (ש"ס וילנא) שפי' כונתו שאין חסרון זה אלא בדי"ג. והוא עצמו כ' בתירוק הקושיא: "כיון דבעינן כאן סנהדרין של ע"א בעינן שיהי' ראוי לסנהדרין". כלומר שאינו ראוי לסנהדרין ולהוראה בתור סנהדרין כל שאינו ראוי לדן די"ג. אכן ג' שקושית רש"י היא שאם מצד שאינו ראוי לדי"ג אינו ראוי לגמרי גם להוראה א"כ למה נקט דוקא "זקן", הרי כל שאין לו בנים פסול. ע"כ מוכרח שהוא פסול מיוחד. ולא מצד מ"ש בברייתא סנהדרין ל"ג. (ועי' לח"מ הג"ל שלפי הגירסא שלפנינו ברמב"ם בהלכותיו הם באמת שני פסולים נפרדים ואו או קטני). וקושיא זו מבוארת בר"ח עי"ש (וע"ע תפא"י שפי' "זקן" מלשון חכם. אולם אין לשון המשנה מוכיח כן, שהרי כל המשנה מדברת בשווא חכם.) והר"ח פי' הפסול מטעם אחר: "ומשו"ה לא חזי דהא בצירא לי' מאורייתא מצות פור' דלא קיים". והוא טעם מחודש, שרש"י כנראה לא נהירא לי'. אכן אכתי קשה הן לרש"י הן לר"ח, עי"ש בדבריו שפי' יפה מה שצריך הגז"ש למדנו שהוא גם פסול בהוראה, לא רק לדי"ג, שלמה נקט דוקא זקן ולמה לא אמר במשנה פסול מצד אין לו בנים. וצ"ל שבוז אינו פסול להוראה, שהרי ראוי הוא גם לאיזה מדי"ג דהיינו בדינו של חסית (סנהדרין ל"ג). נמצא שאינו פסול אלא לדי"ג, ודוקא באלה מהם שיש בהם דין "והצילו העדה". וע"כ לענין הוראה תורת סנהדרין עליו. ודין אין מושיבים בסנהדרין זקן ושאין לו בנים, הוא רק דין לכתחלה שלא יושיבו מכיון שדי"ג לא יוכל לדין. ומכאן יוצא שלא יתכן לפרש כונת רש"י במש"כ שם "א"נ זקן או שלא הי' בנים הי' לכך נתמנה אחר במקומו", דהיינו שזהו פסול שמחמתו אינו ראוי שוב לסנהדרין, שא"כ נמצא סותר עצמו מיני' ובי'. ובאמת גם מגוף דבריו אלה עצמם מוכרח מש"כ לעיל, שהרי הוא רוצה לצייר לנו שהיו כאן ע"א מבלי המופלא וכתב שם: ואיכא למימר נצטרך אחד מהם לצאת לדרך ומינו אחר במקומו א"נ זקן (או) שאין לו בנים הי' לכך נתמנה אחר בסנהדרין. וכונתו ברורה שדבריו חוזרים על אחד מהסנהדרי ולא על המופלא וכלשונו "נצטרך אחד מהם", שאילו היו ממנים אחר במקום המופלא שוב אין הוא המופלא שבסנהדרין. וכן אם הי' זקן (או) שאינו ראוי לבנים שבגלל זה הי' יוצא מחשבון הסנהדרין, הי' זה שבא אחריו יושב במקומו ומסתבר שיש לו ככה"ג דין המופלא.

ושב ראיתי בשיורי כנה"ג אר"ה בלשונות הרמב"ם (שבסוף דף קל"ו) שכתב דמלשון הרמב"ם הנ"ל מוכח דדוקא בתחלת העמדה אין מעמידין זקן וסריס וחשוד בנים, אבל אם בהיותו בסנהדרין נזדקן או נסתרס או מתו לו בניו אין מסלקין אותו. אולם מצא בתשובה להרשב"א כ"י, הלכות דיינים סי' י"ד שכתב דאפי' אם נזדקן או נסתרס בהיותו בסנהדרין מסלקין אותו. וכתב השכנה"ג שנראה דמדה הרשב"א בהושיבוהו כשהיו לו בנים ומתו דאין מסלקין אותו. ולשכנה"ג עצמו נראה שלא מיעטו אלא מי שלא היו לו בנים כלל ועיקר, אבל אם היו לו בנים ומתו מושיבין אותו לכתחלה, וסיים שאף בזקן וסריס סברת הרשב"א תמוהה, דלפי סברתו נצטרך לומר דרבן יוחנן בן זכאי והלל ושמיאי ושאר הסנהדרין כשהזקיננו סלקו אותם, ודוחק לומר דעד ק"כ שנה לא מיקרי זקן מופלג בשנים.

ואנא חירגא דיומא קמי יקר אורייתיה דרבינו הכנה"ג, דבריו בזה נפלאו ממני. שמ"ש דמדברי הרמב"ם מוכח שאם נזדקן בהיותו בסנהדרין אין מורידין אותו, כבר כתבתי דאע"פ שהרמב"ם נקט לשון דמשמע לכתחילה, מ"מ כיון שכתב הטעם שהוא מפני אכזריות דמשמע גם בהיותו בסנהדרין מורידין אותו, אין לדייק נגד זה מהלשון, דטעמא עיקר ואזלינן בתר טעמא. ובפרט דכן מוכח להדיא מדברי רש"י בהוריות וכ"כ ר"י והרשב"א, בודאי יש לפרש כן גם דברי הרמב"ם להשוותו עמהם ולא לעשותו חולק. ותשובת הרשב"א בכ"י שהזכיר, נראה שהיא תשובת הרשב"א שכתבתי לעיל והיא היא התשובה שהביא השבו"י הנ"ל. ונראה מה שמסיים הרשב"א, „וסריס נמי אע"פ שנסתרס עכשיו מסלקין אותו" ולא כתב נמי וכן אם מתו בניו, משמע ליה להכנה"ג דמדה הרשב"א במתו בניו שאין

(ובלח"מ הנ"ל מועתק לשון רש"י שנראה כאילו המדובר על המופלא אבל לענ"ד ט"ס נפל שם, ובלא"ה מוכח שלקה בחסר ולא העתיק הלשון כמו שהוא צ"ל כנראה באשמת המעתיקים) ופירוש דברי רש"י כך הם, שלא הי' כאן חסרון מנין מצד שהי' כאן אחד נוסף, אם מפני שאחד הלך ונתמנה אחר ושוב חזר הקודם, א"נ שהי' אחד מהסנהדרין זקן או שאינו ראוי לבנים שבאופן זה גם ממנים אחר שיוכל לדון די"נ. אולם גם הקודם אינו מסולק לגמרי במה שנוגע להוראה ולש"ד, ע"כ מצד המנין אין כאן חסרון שהיו כאן ע"א מבלי המופלא. ואם נאמר שהוא פסול כללי, ולא רק לדי"נ א"כ הרי אינו במנין כלל והי' כמו גר ומזרז וזקן שאינו ראוי לבנים, אע"כ הללו אינם מסולקים בכל מכל מהסנהדרין אלא שאינם יושבים בדי"נ. והיינו כנ"ל אעפ"י שודאי אין מושיבים אותם לכתחלה, כשכבר היו בסנהדרין אינם מסולקים משם, רק לאותם דינים שהם פסולים אינם יושבים. והוא באמת מטעם מעלין בקודש ואי"מ, כיון שלשאר דברים אין בהם פסול וכנ"ל.

ונלע"ד שזוהי כונת ה"חסדי דוד" שכתב שגם אם הפליגו בזקנה אין מורידים אותם היינו לא לומר שיוכשרו לדון די"נ שיש בהם דין „והצילו העדה“, אלא לומר שנשארים בסנהדרין לענין שאר דינים שאין בהם דין „והצילו העדה“. וזהו מה שמסיים „וכ"כ ז"ל“, שהרי כנ"ל מוכח כן מרש"י והר"ה. וכן מוכיח בפשטות לשון הגמרא והרמב"ם שהמדובר על זקן ומי שאין לו בנים אי"ז אלא ענין לתחילת הושבתם, וכמש"כ השכנה"ג וכן לענין הוראת בי"ד הגדול, מכא הגז"ש וכנ"ל.

העורך

מסלקין אותו, ולדעתו הוא אף ממנים אותו לכתחלה, שלא מיעטו אלא כשלא היו לו בנים כלל ועיקר ולע"ד מלשון "מי שאין לו בנים" לא משמע כן אלא משמע אפי' שהיו לו ומתו, אין מעמידין אותו. ואם ארע לו כן בהיותו בסנהדרין מסלקין אותו וכדמוכח כן להדיא מדברי רש"י וכו"ל. והרשב"א כיון שכתב וסריס נמי, לא הוצרך לפרש גם במתו בניו דמורידין אותו, דדין אחד להם כמו ששנויים יחד בברייתא. ואולי זה טעמו של הרמב"ם דגבי זקן וסריס כתב מפני שיש בהם אכזריות וגבי מי שאין לו בנים כתב כדי שיהא רחמן כיון דמיירי גם בהיו לו ומתו וזה אינו אכזרי כהנך, לכן כתב כדי שיהא רחמן.

ומ"ש עוד השכנה"ג שלפ"ז נצטרך לומר, דריב"ז והלל ושמיא ושאר הסנהדרין כשהזקינן סלקו אותם, לע"ד לא ידעתי מאי קושיא. דאה"נ כל מי שהיה מזדקן היו מסלקין אותו משום שנתהווה פיסול בגופו, או שהיה פורש ומסתלק מעצמו. ואפי' לפני שהזדקן יכול לפרוש מעצמו ואין בזה משום "מעלין בקודש ואין מורידין". ראה "חקרי לב" אור"ח סי' ח"י וכן "חקקי לב" ח"א סי' ח'. אלא שהלל הזקן וריב"ז נראה שמעיקרא לא נתמנו בסנהדרין אלא לאחר שהזקינן והפליגו בזקנה. דהכי איתא בסוף ספרי, "הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה". וריב"ז עסק בפרגמטיא ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה". וכן אמרו בש"ס ר"ה (דף ל"א) על ריב"ז. הרי דמבני שמונים שנה ומעלה היו כשנתמנו בסנהדרין. וי"ל משום שלא היו גדולים כמוהם מנו אותם וכמבואר בפסחים (דף ס"ו) שלא היה גדול כהלל, ובני בתירא כשנוכחו שהוא גדול מהם ויתרו על נשיאותם ומנוהו נשיא עליהם³). וכן י"ל שגם כשמנו את ריב"ז לא היה גדול כמוהו ולפיכך מנו אותו. וכעין זה כתב החיד"א בברכ"י חוה"מ (סי' ז' אות ו') משם הרשב"ץ בס' "מגן אבות" על שמעיה ואבטליון שהם עצמם היו גרים ונתמנו לנשיא ואב"ד משום שלא היו גדולים כמוהם בישראל. ומ"ד בסוכה (דף כ"ח) ובבבא בתרא (דף קל"ד) ששמונים תלמידים היו לו להלל, קטן שבכולם ריב"ז, י"ל שלא נשארו מאותם תלמידים עד זמן שנתמנה ריב"ז, שהרי הוא האריך ימים ואפשר נמי שהיה קטן מכולם גם בשנים. וראיתי למרן בכ"מ בהלכות ממרים (פ"ב ה"ב) שכתב דקטן שבכולן אינו ר"ל בחכמת התורה אלא בשאר חכמות, ובחכמת התורה גדול שבכולן היה. וראיה לדבר שנתמנה נשיא וראש ישיבה במקום הלל, ואם קטן שבכולן היה בחכמת התורה איך מינו אותו ולא מהתלמידים היותר גדולים ממנו. ועיין בירושלמי נדרים (סוף פ"ה) דמשם אפשר להבין כן שריב"ז היה גדול בחכמת התורה מכל חבריו תלמידי הלל. ברם, בבבלי בשני המקומות הנ"ל קשה מאד להבין כן, ונראה משם שריב"ז היה

3) לענ"ד במה שהוא פסול עצמי דהיינו לדי"נ כיון שאין בהם "והצילו העדה" ל"ש להכשיר משום שלא היו גדולים כמוהם. כיון שסו"ס פסולים הם לדין. אכן ניתן להאמר שדי"נ באמת לא דנו, והי' מינויים בעיקר בתור מורי הוראה ומופלא שבסנהדרין. ובזה קיימת שפיר סברת הגהמ"ח שליט"א שאעפ"י שאין מושיבים בתחלה בסנהדרין אלא הראוי לדין כל די"נ. כאן שלא הי' גדולים שכמותם הי' מותר למנותם גם לכתחילה.

קטן מכולן בחכמת התורה. ולא נתמנה מיד אחרי הלל אלא כמ"ש התשב"ץ (ח"א סי' קל"ו) שאחר הלל נהג הנשיאות שמעון בנו, ואחרי שמעון בנו ר"ג הזקן דור שלישי להלל, והוא שתקן כל אותן התקנות השנויות בגיטין והוא הנזכר בפ"ק דאבות אחר הלל ושמאי. ואחרי כן שמעון בנו הנזכר אחריו שם שהוא היה מעשרה הרוגי מלכות. ונשאר ר"ג השני, שהיה אז קטן, ובמקומו נהג נשיאות ריב"ז. והכי איתא בשבת (דף ט"ו), הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה האחרונה שלפני החורבן. ויש לתמוה על הרב מהרד"פ שכתב בספרו „שושנים לדוד" על המשניות בפ"ק דאבות שאחר הלל נהג נשיאות ריב"ז ארבעים שנה ואח"כ חזרה הנשיאות לזרע המלוכה. ועיין מ"ש הוא עצמו ב„חסדי דוד" בפ"ח דסנהדרין (דף ס"ח ע"א).

שוב בא לידי ספר „דינא דחיי" מבעל הכנה"ג וראיתי לו בעשין צ"ז (דף ק"ח ע"ג) שכתב בשם „המאירי" שיש מפרשים שלכתחלה הוא שאין מושיבין זקן בסנהדרין אבל אם הרשיבוהו כשהוא בחור אע"פ שהזקין דן כדרכו והולך, שמאחר שהורגל בדיני נפשות אין כאן בית מחוש. ודבריהם צ"ע, כיון שהזקן משתנה טבעו כשמפליג בזקנה ובא לידי מדת האכזריות, הרי מוכרח שגם הרגלו בדונו דיני נפשות ישתנה ויושפע ממדת האכזריות שקונה לו. ומהאי טעמא כתבו רש"י, ר"ג, הרשב"א ושאר המפרשים שאם הזקין והפליג בזקנה בהיותו בסנהדרין שמורדין אותו. ומ"ש ה"מ בראשית דבריהם, „אם הרשיבוהו כשהוא בחור", אין נראה שכוונתם „בחור" ממש אלא היינו לפני שהגיע לזקנה. וה„דינא דחיי" שם כתב: „נראה לי שפירשו הוא שאינו זקן מופלג, שאם בחור ממש הרי אמרו אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי זקנה, ואפשר נמי בחור ממש וגרסי כגירסת הסמ"ג שגורס במקום בעלי זקנה בעלי עושר". ולע"ד נראה כמו שכתבתי, דהיינו שהושיבוהו לפני שהגיע לזקנה. להלכה נראים דברי הרוב שמי שהזקין בהיותו בסנהדרין, או שנעשה סריס וכו' — מורדין אותו.

ב

בדיני ממונות מושיבים זקן וסריס ומי שאין לו בנים, כמבואר בגמרא סנהדרין (דף ל"ו) שמנו שם בעשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות, את כל השנוים בברייתא הנ"ל שכשרים לד"מ. ובירושלמי (פ"ד ה"ו) תני ר' חייא חד עשר, ומנו שם את הסריס ואת מי שלא ראה בנים, ואילו את הזקן לא מנו שם. וכמו"כ בתוספתא לא נזכר זקן. ועיין „חסדי דוד" שם כתב: „אפשר דנלמד מהנך, אבל אפשר דהך תנא אחרינא הוא ופליג בזקן דסבר דלא שייך שכחה בצער גידול בנים, ולדינא אין לנו אלא דברי הגמרא". כלומר, דברי הגמרא דילן, שהזקן כשמפליג בזקנה נחלש וזכרונו, שוכח צער גידול בנים ובא למדת האכזריות, הלכך אינו כשר לד"מ אבל כשר הוא לד"מ.

ומכאן תמהתי מזה זמן רב על שני גדולים, על בעל הכנה"ג ועל בעל הלק"ט, שכפי הנראה כשדנו בנושאים אלו לא זכרו גמרא מפורשת זו. הכנה"ג בחו"מ (סי' ז' הגה"ט אות א') כתב, שהסריס כשר לדון ולמד זאת מדברי הגהות אשרי בפ' „החובל" שכתב שפצוה דכה וזכרות שפכה. אע"ג דפסולי קהל נינהו כשרים לעדות. וכתב הכנה"ג „וה"ה דכשרים לדון דכל הכשר להעיד כשר לדון חוץ מסומא

באחת מעיניו לס"ד בגמרא, ולא זכר שבגמרא הנ"ל מפורש שהסריס כשר לדון. והלק"ט (ח"א סי' פ"ט) כתב: „שאלה, אם יש להעמיד דיין שאין לו בנים וזקן. תשובה היא בסנהדרין איתמר שדין דיני נפשות, ואע"ג דיש לצדד דגם בד"מ משום דיש לך אדם שחביב עליו ממנו מנפשו, מ"מ ראינו שלא חששו רז"ל על זה שהרי מנו כמה מדות יהיו בסנהדרין, ולא נמצא שהקפידו ע"ז בממונות". ולו היה זכר שמפורש בגמרא שזקן ומי שאין לו בנים כשרים לדון ד"מ בודאי לא היה מצדד בזה ולא היה כותב את מ"ש. וכבר העיר ע"ד הלק"ט אלו הגאון חיד"א ב„ברכי יוסף" חר"מ סי' ז' וכתב שאין כאן שאלה ותשובה כי תלמוד ערוך הוא וכו'. ועיין חשק שלמה (סי' ח' הגה"ט אות א') ועיין עוד מ"ש בזה בספר „יין הטוב" סי' ל"ב.

הרי זה פשוט וברור מן האמור שבד"מ ממנים לכתחילה זקן, ואפי' זקן מופלג בשנים ואצ"ל שאם כבר משמש כדיין שאין מורידין אותו כשמזקין ומפליג בזקנה. אולם בדורותינו עדים אנו שרק יחידי סגולה והם מועטים, מסוגלים להמשיך למלא תפקיד זה כדין וכשורה גם כשהגיעו לזקנה ושיבה. ועיין „אור החיים" בפרשת „ויחי" שכתב: „שאנו רואים כי כשיזקין האדם תתמעט הבנתו ואפי' איש חכם לא יוכל לצאת ולבוא במלחמתה של תורה, ויתמעטו הרגשותיו. הגם שאמרו רז"ל זקני תורה דעתם מתיישבת עליהם, דקדקו לומר „מתיישבת" לשלול דעתם של זקני ע"ה, שמטרפת. ולעולם כח השכלי והתבוני יאפס". ואף לפי הגירסא „מתוספת" כתב הי"מ אבל אם עבר הרבה משנותיו דנעשה זקן מופלג א"א שלא יחלש ותחלש גם דעתו. ועיין עוד מ"ש בזה בספרו „יפה קול" דף קנ"ב⁴).

אמנם קשה מאד לירד מן הגדולה כדאמרינן בסוף פ' בתרא דמנחות (דף ק"ט): „אמר רבי יהושע בן פרחיה בתחלה כל האומר עלה לה אני כופתו ונותנו לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין". ובירושלמי פסחים (פ"ו ה' א'), „אמר רבי יושע קבסיו כל ימי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שבא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו, מה הקומקום הזה כוזה ומפציעו מפחם בו כך אני יורד לו". ובאבות דרבי נתן פ"י, „הוא היה אומר כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זה הכנס רוצה אני שארד עמו עד לחייו, עכשיו שנכנסתי כל מי שיאמר לי רד הימנה, רוצה אני שאפיל עליו קומקום של חמין,

(4) כדאי אולי להביא בזה את דברי הרמב"ם במו"נ (ה"ג פ' נ"ד) שנראה שמפרש מאמר חז"ל כפשוטו וז"ל שם: — — הכוחות הגופניים בימי הבחורות ימנעו רוב מעלות המדות וכו' כי כל אשר יחלשו כוחות הגוף ותכבה אש התאוות יחזק השכל וירבה אורו וכו' עד שכשיבא האיש השלם בימים ויקרב למות תוסיף ההשגה ההיא תוספת עצומה, עכ"ל. ואעפ"י שדבריו אמורים שם לגבי אנשי מעלה מיוחדים עי"ש, מ"מ יוצא מדבריו היסוד, שהחלשת כוחות הגוף בדרך הזקנה מחזקת השכל. ומ"ש הפסול בדי"נ של זקן שאינו ראוי להוליד מפני ששכת צער גידול בנים, נראה שהוא ג"כ בכיוון זה דהיינו החלשת הענינים הבאים מצד הרגשות, ובדומה למ"ש (סנהדרין ל"ה). ליבא דאינשי אינשי ועי"ש רש"י. אבל הצדדים השכליים אינם נחלשים כלל וכלל, והוא שאמרו דעתם מתוספת עליהם או מתיישבת עליהם.

העורך

שהגדולה קשה היא להעלותה וכשם שקשה היא להעלותה כך קשה להורידה (*). אולם כשאומרים לו רד הימנה מסיבת חולשתו, מחמת זקנה אין בזה משום מעב"ק וא"מ ואין לו להקפיד ולמאן, דרבנן דהוּ קפדי לא על התואר והגדולה כשלעצמם הוּ קפדי אלא כוונתם לשם שמים שהיו אומרים מי יאמר שהבאים במקומנו יקדשו שם שמים בשררתם כמונו. כדברי רבי יוסי בי רבי בון על ר"י שם בירושלמי שאמר „ח"ו דהוּ בעי לה, אלא דהוּ אמר מאן יימר לי דחורן מקדש שם שמים דכוותי". וכיון שכאמור, שמי שהגיע לשיבה כחותיו הגופניים והנפשיים נחלשים שממילא כשרו השפוטני נפגע ע"י זה, ולא יוכל לקדש ש"ש כמו שהיה מקודם וכמו שאחר הקטן ממנו בשנים שיש לו אותן הסגולות והתנאים הדרושים מהדיין, הרי ברור שאין לו לסרב. אדרבא ראוי שהוא יתן אל לבו כשימלאו לו שבעים שנה לפרוש מעצמו מתפקידו ובזה יקדש שם שמים, וכמובן, שהצבור מחוייב לספק לו את צרכי פרנסתו בכבוד גם אחרי פרישתו מכהונתו. ועיין ב„חקרי לב“, יר"ד (ח"ב סי' נ"ב) ובשר'ת „פורת יוסף“ (אלפנדרי) חו"מ סי' ב'.

(*) עיין „כלי יקר“ בשמואל א', י' שכתב לשון זה משמא דגמרא „זבחים“ ואין זה אלא באבות דר"נ.